

БОБРОВНИК Світлана Василівна,

д-р юрид. наук, професор,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-9225-8871

Україна

РОЛЬ НАУКОВИХ ШКІЛ У ФОРМУВАННІ НАУКОВОЇ ОСНОВИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Впровадження важливих реформ у сучасному суспільстві залежить від системи факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру. Одним із них є підготовка професійних фахівців у різноманітних сферах практичної діяльності. Саме цей фактор обумовлює необхідність реформування сфери освітньої діяльності з метою забезпечення не лише надання якісних освітніх послуг; приведення процесу професійної підготовки у відповідність до міжнародних та європейських стандартів; врахування в процесі навчання принципів студентоцентризму, верховенства права, гуманізму та зв'язку з культурою і етикою, а і забезпечення інтеграції освіти з наукою та практикою.

Досягнення у різноманітних сферах наукової діяльності перетворюють кафедри як структурні підрозділи університетів та академій, що забезпечують освітню діяльність у науково-дослідні формування, результати діяльності яких апробуються у навчальному процесі. Адже саме у такий спосіб утверджується змістовна єдність викладання та наукової творчості. Через формування і вдосконалення лабораторій як центру дослідницької роботи виникають науково-дослідні центри та інститути, що стають підрозділами накопичення, примноження та поширення системних наукових знань у різних галузях суспільної науки¹.

Ми не можемо констатувати наявності багатоманітних публікацій з досліджуваної проблематики. Питання розуміння наукових шкіл, з'ясування їх особливостей та становлення у різноманітних закладах вищої

1 Устенко, О. Наукові школи як фундамент вищої освіти. *Психологія і суспільство*. 2002. № 3–3. С. 11–19.

освіти досліджувались на рівні наукових статей (Л. Жук, С. Гончаренко, П. Саух, О. Д. Ворошук, О. Гнізділова, І. Коновальчук, Є. Хриков); наукових записок щодо розвитку наукових шкіл у педагогіці (С. Гончаренко, М. Вовк), Національній академії наук України (Ю. Храмов), Київського політехнічного інституту ім. Ігоря Сікорського (О. Ворошук); наукових конференцій та круглих столів. Прикладом може бути круглий стіл Наука у правничих школах України: виклики та пріоритети розвитку (Львів-Торунь 6 травня 2025 року). Організаційні аспекти функціонування наукових шкіл у закладах вищої освіти регламентуються відповідними Положеннями про наукову школу. Водночас актуальною є проблема з'ясування ролі наукових шкіл у формуванні наукової основи освітньої діяльності з огляду на сучасні процеси реформування вищої освіти та євроінтеграційний курс України.

Методологічну основу дослідження склали наукові підходи до пізнання обраного предмету; система філософсько-світоглядових, загальнонаукових та спеціально-наукових методів. Системний підхід застосовано для з'ясування ознак наукової школи та її значення для забезпечення системності освітнього процесу. Функціональний підхід сприяв з'ясуванню змісту напрямків впливу наукової школи на освітній процес; аксіологічний підхід використано в процесі аналізу ціннісних характеристик наукової школи. Феноменологічний підхід застосовано для аналізу наукової школи як суспільного феномену; логічні методи аналізу та синтезу застосовано для визначення елементного складу наукової школи та на основі узагальнення отриманих знань для характеристики її сутності. Порівняльний метод забезпечив з'ясування особливостей наукових шкіл науково-дослідного та науково-педагогічного спрямування.

Дослідження ролі наукових шкіл у забезпеченні навчального процесу, на нашу думку, потребує з'ясування існуючих доктринальних підходів до визначення наукової школи, їх узагальнення та обґрунтування власного бачення цієї важливої у теоретичному та практичному аспекті категорії. Так, Ю. О. Храмов під науковою школою розуміє неформальну творчу спільноту дослідників різних поколінь високої наукової кваліфікації на чолі з науковим лідером у певному науковому напрямку, об'єднаних однаковими підходами до розв'язання наукової проблеми². М. Вовк та Ю. Грищенко

2 Храмов, Ю. О. Наукові школи в НАН України. *Science and Science of Science*. 2008. № 4. С. 122.

наголошують на ролі керівника школи в її організації та функціонуванні. На думку вчених наукова школа – це колектив учених під егідою вченого-наставника, який власним талантом, наставництвом, шляхом продукування інноваційних для певного періоду наукових ідей, на основі етичних цінностей, аксіологічно зорієнтованої світоглядної позиції спрямовує науковців-початківців на розвиток певного напрямку науки.³

На багатоаспектності поняття наукової школи акцентує увагу С. І. Гончаренко, розуміючи цю інституцію як науковий колектив на чолі з науковим керівником, який є автором певної дослідницької програми; забезпечує розробку актуальних наукових проблем та підготовку майбутніх дослідників; характеризується незмінністю стилю діяльності навіть при зміні тематики.⁴

Не можливо не погодитись із Петром Саухом, який стверджує, що десятки визначень, які представлені у літературі часто є взаємовиключними. Наукові школи ототожнюються з науковими течіями, науковими співтовариствами та науковою роботою кафедр. Вчений вважає, що наукова школа є неформальним об'єднанням науковців під керівництвом вченого-лідера, пов'язане єдністю основних поглядів на наукову проблему, спільністю і спадкоємністю принципів та методів дослідження.⁵

Узагальнюючи наведені визначення, на нашу думку, правомірно стверджувати, що наукова школа являє собою синтез наукових ідей, концепцій та теорій, які знаходять соціокультурний вияв у формі розвитку наукового напрямку, який очолюється досвідченим вченим з метою збагачення наукового та практичного потенціалу у певній сфері життєдіяльності суспільства. Самостійний характер наукової школи як важливої наукової інституції підтверджується системою ознак, притаманних цій категорії. Наукова школа:

- це автономний науковий колектив, обумовлений спільністю наукової проблематики та наукових праць;
- наявність подвійної мети – отримання приросту наукових знань та підготовка нового покоління вчених;

3 Вовк, М., Гриценко, Ю. Наукові школи в інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України: персональний аспект. Digital Library NAEC of Ukraine/ <https://lib.ii.tta.gov.ua>. С. 2–3.

4 Гончаренко, С. Наукові школи в педагогіці. Теоретико-методологічні проблеми розвитку освіти дорослих в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів. Освіта дорослих. Теорія, Досвід. Перспективи. Зб. наукових праць. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І.Франка.2012. С. 8–9.

5 Fenomen naukshkoly/<https://reprints.zu.edu.ua>

- забезпечує реалізацію особливих функцій, пов'язаних із збереженням досвіду; накопиченням нових знань; виконанням дослідницьких робіт; впровадженням результатів досліджень у освітню і практичну діяльність;
- офіційне визнання науковим співтовариством та державою;
- забезпечує обґрунтування наукових концепцій, теорій та гіпотез, що отримують підтвердження практикою та формують її наукову основу;
- має динамічний характер, що обумовлює певну стадійність функціонування, пов'язану із виникненням, розквітом, кризою та можливим переродженням чи розпадом;
- об'єднує вчених різних структурних підрозділів наукової чи освітньої установи, різних установ і навіть різних країн;
- внесок ученого у розробку певної наукової проблеми визначає його статус у науковій школі;
- є засобом пояснення та передбачення складних природничих, технічних та суспільних процесів;
- забезпечує формування та розвиток міждисциплінарних зв'язків, пов'язаних з можливістю використання результатів різноманітних наук в процесі дослідження;
- збагачує наукову картину світу шляхом оприлюднення наукових знань у монографіях, статтях, підручниках, енциклопедіях;
- сприяє формуванню методологічної основи дослідження, заснованої на плюралізмі підходів, принципів та методів пізнання;
- це група вчених, об'єднаних навколо лідера- відомого вченого;
- науковий керівник повинен володіти такими якостями, як відчуття нового, можливість генерувати ідеї, вміння критично мислити; бути комунікабельним та мати організаторські здібності; бути терпимим до критики та мати неординарний педагогічний хист;
- наявність наукової програми діяльності, основу якої складають наукові ідеї лідера школи;
- має напрацьовані традиції та новації, що формуються шляхом вдосконалення наукових ідей лідера дослідженнями його учнів- молодих вчених;
- передбачає наявність різних поколінь вчених, які взаємодіють в процесі наукової діяльності, збагачуючи наукову школу новими підходами і традиціями;

- важливим напрямком діяльності є підготовка вчених через аспірантуру та докторантуру, що забезпечує, з одного боку, наступність наукових традицій, а з іншого – обґрунтування нових аспектів досліджуваної проблеми;
- можливість поширення досягнень наукової школи, схвалених науковим співтовариством;
- наявність наукового видання, що сприяє апробації наукових ідей та їх поширенню, що забезпечує гласність діяльності наукової школи.

Таким чином наукова школа є важливим засобом забезпечення підвищення ефективності наукових досліджень та отримання об'єктивних знань про певне явище суспільної дійсності, що створюють доктринальну основу суспільної практики. Одним із них є освітня діяльність, що потребує не лише формування практичних професійних знань, а і забезпечення їх солідної наукової основи та реалізації творчого потенціалу студентської молоді. У цьому випадку, на нашу думку, мова може йти про науково-педагогічні школи як форму організації наукової діяльності у освітньому закладі, що функціонує під керівництвом відомого вченого, характеризується спільністю наукових поглядів, має неформальний характер та забезпечує наукові основи професійної підготовки у певній сфері шляхом впровадження наукових результатів у освітній процес.

Характеристика науково-педагогічних шкіл безпосередньо залежить від визначених державою мети і завдань наукової діяльності у закладах освіти. Мета полягає у одержанні та використанні нових наукових знань з метою створення суспільно-корисних наукових результатів, забезпеченні якісної підготовки фахівців для відповідних галузей, наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, розв'язання комплексних задач у сфері наукового, технологічного розвитку; впровадження та використання в Україні і на світовому ринку наукових шкіл; підтримка існуючих та формування нових наукових шкіл.⁶

Важливими особливостями науково-педагогічних шкіл, які відрізняють їх від науково-дослідних є наступні:

- окрім розробки оригінальних дослідницьких програм здійснює підготовку студентської молоді до наукової діяльності;

⁶ Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації, затверджене Наказом Міністерства освіти і науки України 1.06.2006 № 422. Офіційний вісник України від 27.11.2006 № 46, стор.144, стаття 3095, код акта 37844/2006.

- забезпечує можливості ефективного використання наукового і науково-технічного потенціалу закладу освіти для розвитку пріоритетних напрямків науки і техніки;
- є важливим інструментом розвитку міжнародного співробітництва із закордонними навчальними закладами, що сприяє підвищенню рейтингової оцінки закладу в межах глобального наукового та освітнього простору;
- забезпечує можливість долучення закладу до реалізації грантових проблем та стажування учасників освітнього процесу;⁷
- сприяє вдосконаленню кадрового забезпечення освітнього закладу;
- є умовою створення системи підготовки та атестації науково-педагогічних кадрів шляхом створення спеціалізованих вчених рад;
- динамічний характер забезпечує доцільне поєднання наступності та нових ідей, що суттєво збагачує науково-освітню школу;
- формується у межах визначених етапів, пов'язаних із освітньою діяльністю, змістом якої є виявлення здібностей студентів до наукової діяльності; науковою діяльністю, що передбачає підготовку через аспірантуру та докторантуру професійних науковців; концептуальною діяльністю, яка полягає у обґрунтуванні наукових ідей, концепцій, теорій, що репрезентують школу як оригінальну та особливу;
- забезпечує формування у молоді навичок відстоювати власну наукову позицію та аргументовано дискутувати з опонентами.

Мета створення та функціонування науково-педагогічної школи надає можливість виокремити основні напрямки її впливу на освітній процес. Ця інституція:

- ✓ забезпечує фундаментальну теоретичну підготовку фахівців;
- ✓ стимулює наукові дослідження молодих вчених;
- ✓ забезпечує підтримку інновацій та наукової творчості викладача-лідера;
- ✓ створює умови для подолання критичного ставлення наукового середовища до інноваційних та революційних наукових ідей шляхом формування навичок щодо аргументації власної наукової позиції;

7 Жук, Л. В. Наукові дослідження у вищих навчальних закладах: сутність, значення та перспективи. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія Проблеми економіки та управління*. 2017. № 873. С.146–154

- ✓ створює умови для комплексного обґрунтування і впровадження освітніх програм на методологічному, методичному, науковому, теоретичному та практичному рівнях;
- ✓ сприяє впровадженню нових підходів, принципів, моделей, видів і форм навчально-виховного процесу;
- ✓ є виразом інтеграції навчально-виховного процесу з науковими дослідженнями.

Означені аспекти науково-педагогічної школи обумовлюють її теоретичну і практичну значимість для освітнього процесу та визначають рівень підготовки майбутнього фахівця. Саме тому більшість провідних освітніх закладів проводять серйозну роботу по їх формуванню. Не стоїть осторонь і Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, в якому діє декілька науково-педагогічних шкіл. Однією із них є наукова школа «Загальнотеоретичні та філософсько-правові аспекти юридичної науки і практики», створена із колективу фахівців кафедри теорії та історії права та держави, яку представляють дослідники різних поколінь та різної наукової кваліфікації – доктори наук, кандидати наук, професори, доценти, асистенти, докторанти, аспіранти, магістранти, студенти.

Основними завданнями наукової школи є здійснення науково-дослідницької роботи у напрямку дослідження загальнотеоретичних та філософсько-правових проблем юридичної науки і практики; забезпечення обізнаності широкого кола дослідників щодо нових наукових напрямків досліджень загальнотеоретичного та філософсько-правового спрямування в умовах глобалізму, швидкого розвитку світової наукової системи, євроінтеграційних тенденцій, воєнного стану та післявоєнної відбудови України; внесення особистого доробку у формування та розвиток Наукової школи відбувається шляхом підготовки публікацій із проблем становлення і розвитку загальнотеоретичних та філософсько-правових ідей та теорій у вітчизняних фахових виданнях, закордонних часописах, журналах, які включені до міжнародних науко-метричних баз; актуалізації означених галузевих проблем у виступах на вітчизняних та міжнародних конференціях, публікації матеріалів конференції; захисті дисертацій; публікації монографій, підручників, посібників тощо; презентація і розвиток бренду Наукової школи та збереження традицій Навчально-наукового інституту права Київського

національного університету імені Тараса Шевченка; залучення до наукової діяльності студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів за напрямками дослідження проблем теорії та філософії права, здійснення наукового керівництва їхніми науковими роботами; здійснення фундаментальних досліджень, наукових експертиз шляхом публікацій монографій, статей, видання підручників та посібників; співпраця Наукової школи із провідними навчальними закладами та науковими школами зарубіжних країн.

Практичного спрямування мають організація та проведення загальноукраїнських наукових шкіл з метою актуалізації та міжгалузевого дослідження проблем теорії та філософії права; організація та проведення міжнародних наукових конференцій, круглих столів із залученням юристів-практиків. Державних службовців, суддів для обговорення актуальних питань розвитку юридичної науки та практики. За результатами наукових заходів публікувати їх матеріали, резолюції, висновки; залучення студентів до роботи Наукової школи шляхом проведення системних практик на базі створених дослідницьких груп «Дискусійний клуб 260» та «Теоретико-історичні правові дебати»; налагодження міжнародної співпраці з академічними та науково-дослідними установами інших держав, підписання угод і меморандумів з метою поглиблення теоретико-правових та філософсько-правових проблем в контексті євроінтеграційних процесів та післявоєнної відбудови України.⁸

Таким чином і науково-дослідні, і науково-педагогічні школи є важливими напрямками розвитку наукових досліджень, що забезпечують можливість об'єднання вчених різних поколінь для напрацювання наукових теорій та концепцій, які збагачують наукову теорію та отримують реалізацію у практичній діяльності. Однак, говорячи про сферу освітніх послуг все ж правомірніше говорити про науково-педагогічні школи, оскільки ця назва підкреслює значимість посади науково-педагогічний працівник, підтверджує значимість наукових досліджень для освітнього процесу та реальну можливість формування нових поколінь вчених, які не лише підтримують значимість проблем, досліджуваних певною школою, а і забезпечують їх розвиток у майбутньому.

DOI: 10.51587/9798-9917-51957-2025-025-79-86

⁸ Бобровник, С. В. Розвиток правничої загальнотеоретичної школи у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка/ Наука у правничих школах України: виклики та пріоритети розвитку: матеріали Круглого столу (6 травня 2025 р.). Львів-Торунь: Liha – Press. 2025. С. 17, 19.